

1)Giriş

- a) Teorilerin Görevi
- b) Teorilerin Sınıflandırılması
- c) İlk Nüfus Teorileri

2)Malthus

3)Yeni-Malthuscular

4)Boserup

5)Marx

6)Demografik Geçiş

- a) Genel Bir Değerlendirme
- b) Modelin Geçerliliği

- Bu bölümde; bazı nüfus değişim teorilerini, bu teorilerin genel önemini ve gelecekteki demografik değişimleri, özellikle de gelişmekte olan ülkelerdekini anlamaya yardımcı olmak üzere değerlendirmeler yapacağız.
- Günümüzde nüfus artışına ilişkin en önemli sorular arasında řu iki soru öne çıkmaktadır:
- **Nüfus artışı önümüzdeki yıllarda duracak mı?**
- **Peki duracaksa; ne zaman duracak?**

- Nüfus artışının durduğunu varsayarsak (henüz dünya çapında geçerliliği olmayan bir varsayım) üç şeyden biri olmuş demektir:
- **Doğum oranı düşmüştür,**
- **Ölüm oranı artmıştır,**
- **Her ikisinin çok iyi bir kombinasyonu meydana gelmiştir.**
(Göçün olmadığı durumlarda, doğumlar ile ölümler eşit olduğunda, beliren sıfır nüfus artışı)
- Dünyanın mevcut kaba doğum hızı (binde 19) ile kaba ölüm hızı (binde 8) arasındaki fark (binde 11), kolaylıkla kapanamayacak kadar büyüktür.
- Hızlı nüfus artışının durması ve durduğunun öngörülmesi, güçlüklerle dolu bir iştir.
- **Gelecekteki nüfus artışına ilişkin olarak pek çok alternatif varsayım ileri sürülmüştür.**

(1) Hızlı bir artışla **nüfus dünyanın taşıma kapasitesini aşacak**; kapasite aşımına bağlı olarak doğacak gıda yetersizliği nedeniyle **ölüm oranlarının da artacaktır** ve **artan ölümler sayesinde nüfus miktarı taşıma kapasitesinin altına inecektir.**

(2) Taşıma kapasitesinde çeşitli bozulmalara yol açan, dolayısıyla nüfus büyüklüğünde önemli bir azalmaya neden olan **hızlı nüfus artışı, katastrofik biçimde sonuçlanacaktır.**

(3) Taşıma kapasitesinin altında ve üstünde, **nüfus dalgalanmaları devam edecek; uzun bir dönemin ardından taşıma kapasitesi aşılabacaktır.**

(4)Yeryüzünün taşıma kapasitesine ulaşılmadan önce, nüfustaki hızlı artışın bir düzene sokulması gerekecektir.

(5)Yeryüzünün taşıma kapasitesindeki sürekli artış, çoğu zaman nüfusun artışından daha önde gitmektedir.

- Gelecek için düşünülen bu seçenekler, elbette ki spekülasyon konusudur. Bununla birlikte, nüfus artışına ilişkin çeşitli teoriler ve modeller, doğum ve ölüm hızlarındaki değişiklikleri açıklamak üzere formüle edilmiştir.

- **Teori (veya kuram), sosyal yaşamın karmaşıklığını anlamamıza yardımcı olur.** Sadece insanların bir şeyi neden yaptıklarını açıklamakla kalmaz, aynı zamanda bize araştırma için anlayış sunar ve doğrultulara işaret eder.
- **Bilgiyi ilerletmede ve araştırma yapma biçimimizi organize etmede kritik bir role sahiptir.** Teorinin birçok anlamı vardır:
 - 1)Teori, iki veya daha fazla değişken arasında bir bağlantı kuran, mantıksal olarak bağlı **genel bir önermeler setidir.**
 - 2)Teori, bir dizi nedensel olarak ilişkili faktör veya koşulu tanımlayan **belirli bir sosyal fenomenin açıklamasıdır.**
 - 3)Teori, aydınlatıcı bir yorum sunarak ve bize “bunların neyle ilgili olduğunu” söyleyerek **toplumsal bir olgunun gerçek anlamına dair anlayış sağlar.**
 - 4)Teori, tüm dünya görüşü veya **dünyadaki olayları görme, yorumlama ve anlama yöntemidir.**
 - 5)Teori, sosyal dünya hakkında nasıl bilgi geliştirdiğimizle ilgili temel sorular veya meseleler üzerine **felsefi bir yorumdur.**

- Ampirik çalışmalardan çıkarılan çeşitli sonuçları birbirine bağlayan **bir teorinin amacı, bütünleştirilmiş kurallar ve kanunlar yardımıyla kavramsal bir yapı elde etmektir.**
- Abler, Adams ve Gould'a (1971:45) göre "teori, bütün bilimlerin temel yapısıdır ve teorik yönü gelişmemiş bir bilim, dümensiz bir gemi gibidir; bu gemi amaçsızca akıntıya kapılır ve şansının yaver gitmesi dışında hiçbir yere varamaz".
- Teori, mevcut veriyi açıklamaya yardım eder ve öngöründe bulunmak için yol gösterir. Coğrafyacılar, demograflar ve diğer nüfus dinamikleriyle uğraşanlar da teori oluşturma konusuyla ilgilidir.
- Fen bilimleriyle karşılaştırıldığında; nüfus coğrafyası, demografi ve diğer sosyal bilimler, teori geliştirmede nispeten başarısızdır. Ancak son birkaç on yılda teori oluşturma çabaları hız kazanmıştır.

- Bir şeyi açıklamak, bir dizi değişkenin tanımlanması ve ölçülmesini gerektiren nedenselliğe bağlı olduğundan kavramsallaştırma (teori geliştirme) işi zordur.
- Gerekli değişkenler, toplumlara göre farklılaşır ve toplumsal cinsiyet, etnik, ulusal, dinsel ve sınıfsal bakımdan çatışır.
- Bu konulara girildiğinde değişkenler, manevi kabuller ve ön inançlarla dolu politik ve felsefi bir dile sahip hale gelir. Bu bizi, ideoloji ile bilim arasında zor ve açık olmayan bir ayrıma götürür.
- Nüfus coğrafyasında modeller ve teorilere ilişkin sürekli vurgu olduğu halde; coğrafyacılar, **mantıksal pozitivizme** daha fazla önem vermiştir.
- Sosyal bilimciler, post-modernizmden ve yapı-bozuculuktan, neo-Marksizm'e ve feminist teoriye kadar çeşitli fikirlerle karşılaşmaktadır. Nüfus coğrafyası üzerinde sosyal teoriden beslenen yeni akımların (*eleştirel nüfus coğrafyası*) etkisi nispeten sınırlı olsa da ilgi toplamaktadır.

- Nüfus teorileri, **birincil ve ikincil teoriler** olarak sınıflandırılabilir.
- **Birincil (ana) teoriler**, demografik davranışı açıklamak amacıyla geliştirilmiştir.
- Amaç, doğurganlık, ölümlülük veya göçle ilgili özel faktörleri belirlemekse; üretilen teori birincil teoridir.
- **İkincil (tali) teoriler**, demografik sonuçları da olan daha kapsamlı bir olgunun analiz edilmesini hedeflemektedir.
- Bir teorinin temel ilgi alanı, sosyal sınıf, ekonomik davranış veya demografik olmayan başka bir olay olduğu halde; bulguları demografik öneme sahipse, böyle bir teori ikincil bir teoridir.

- Ana ve tali teoriler, natüralist veya çevresel kategorilerden birinde yer alır:
- Natüralistik açıklamalar, biyolojik süreçlerin rolüne vurgu yapar ve genellikle insanın uyum kapasitesini göz ardı eder.
- Çevresel teoriler ise; zamanda ve mekânda değişebilen çeşitli süreçler yardımıyla demografik davranışı açıklamaya çalışır (Thomlinson, 1976).
- Çevresel kavramı, hem fiziksel hem de kültürel çevreye gönderme yaptığı için çevresel teori, günümüzde daha fazla ilgi çekmektedir.
- Her ne kadar kalıtım önemli bir işlevi yerine getirirse de beşeri olayların kültür tarafından denetlendiğine ilişkin bakış açısı egemenlik kazanmaya başlamıştır (Peters ve Larkin, 2005).

- Nüfus süreçlerinin nedenlerini ve sonuçlarını iyi anlamak ve demografik olayların gelecekteki gidişini tahmin etme yeteneğine sahip olmak isteniyorsa; betimlemelerden daha ileri giderek hareketi esas almak, **demografik ve demografik olmayan değişkenlerin iç yüzünü, mekâna ve zamana göre değişebilen etkileşimlerini kavramak gerekir.**
- **Demografik sistemler, kültürel ortamlarda işlediğinden dünya çapında geçerlilikteki açıklamalar için araştırma yapmak oldukça güç ve karmaşıktır.**
- Model ve teoriler, demografik değişimi, diğer nüfus dinamiklerini etkileyen sosyo-ekonomik değişkenlerle ilişkilendirme yeteneğimizi artırır.

- İnsan nüfusu konusuna geçmişte az sayıda filozofun ilgi göstermesi, bizden daha az insanın olduğu bir dünyada yaşamış olmaları nedeniyle şaşırtıcı değildir.
- **Malthus'tan önce** nüfus hakkındaki belki daha yaygın bir inanış; **nüfus artışının iyi, azalışının kötü olduğu düşüncesidir** (Peters ve Larkin, 2005).
- Nüfus ve doğurganlık hakkındaki ilk görüşlerin çoğu, halk bilgisi olarak ortaya çıkmıştır. Eversley'e (1959: 281) göre; o dönem insanların genel görüşü, *"Lüks hayat, çocuk sahibi olmaya engel olur...entelektüel ilgi alanları ve kibarlık üreme gücünü azaltır...ve zeka geriliği olanlar tavşan gibi ürerler"*.
- Bu gibi düşünceler insanlık tarihi boyunca büyük kitleler tarafından rağbet görmüştür, hâlâ da önemli sayılabilecek miktardaki insan tarafından görülmektedir.
- İslâm dünyasındaki **"her çocuk rızkıyla doğar"** şeklindeki yaygın inanış sayesinde bir anlamda nüfusun artışı, sorun olarak görülmemiştir.

- Modern öncesi dönemde, nüfus konusunun ağırlık merkezi büyük ölçüde **nüfus ile ekonomik kaynaklar (veya üretim) arasındaki ilişkilerdir**. O dönemde refah, maddi ilerleme büyük ölçüde el emeğiyle çalışan işgücüne bağlıydı ve **artan işgücü, refaha giden bir yol olarak görülüyordu**.
- XVI. yüzyıl ortasından XVIII. yüzyıl ortalarına kadar **merkantilizmin etkisiyle “bir ülkede nüfus ne kadar fazla olursa; üretimin de o derece fazla olacağı”** ön kabulü yaygındı.
- İnsanlık tarihinin önemli bir kısmında yüksek ölüm oranları geçerliydi ve **ölümün olumsuz etkilerinin üstesinden gelebilmek, çok çocuğa sahip olmayı gerektiriyordu** (Peters ve Larkin, 2005).
- Spartalılar, savaşlardan doğan insan kayıplarını karşılamak için sağlıklı ve genç nüfusa ihtiyaç olduğunu, dolayısıyla nüfusun artması, zayıfların öldürülmesi, evliliklerin mecburi olması gerektiğini düşünüyordu.
- Modern öncesi zamanlarda ütöpik hayaller de söz konusuydu. **Plato ve Aristo’nun maddi ve manevi bakımdan uyumlu denge düşüncesi, “nüfusun ne fazla çoğalması ne de azalmasına fırsat verilmelidir”** yönündeydi (Hernandez, 1974: 146).
- **[İdeal devlet için ideal nüfus]**

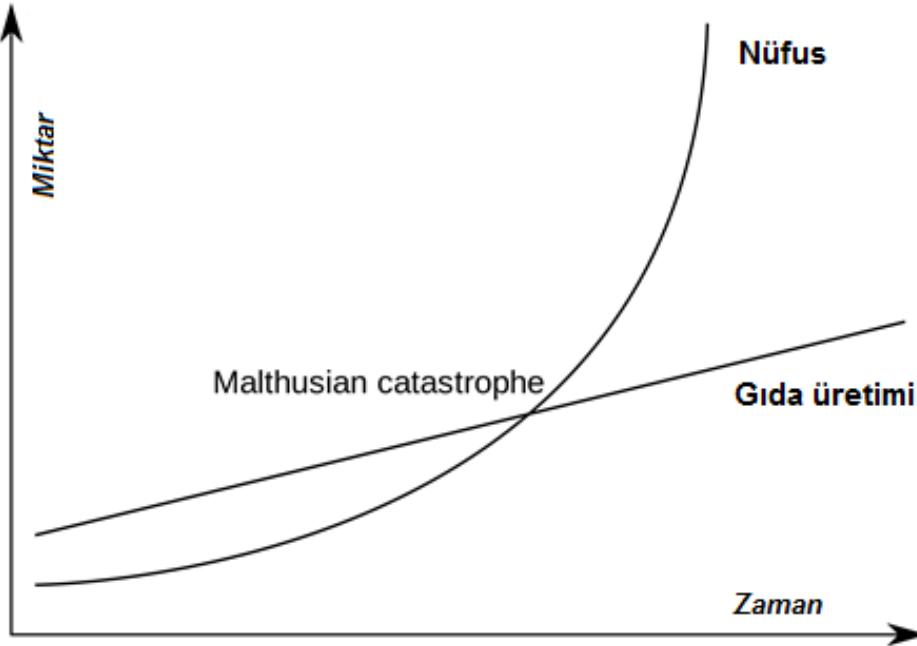

Thomas R. Malthus (1766-1834)

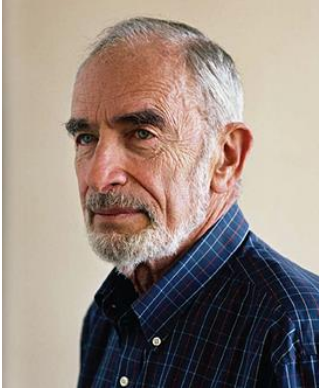
- **Klasik Okul** diye adlandırılan topluluğun nüfus konusunda ileri sürdükleri görüşlerden en dikkat çekici olanı, **Malthus'a** aittir.
- Thomas R. Malthus'un (1766-1834) tarımsal arazinin sınırlı olmasını ve üstel bir biçimde artan nüfusa yetecek miktarda gıdanın elde edilebilirliği konusundaki endişelerini dile getirdiği çalışması (**Toplumun Gelecekteki İyileşmesini Etkilemesi Açısından Nüfus İlkesi Üzerine bir Deneme**), Malthuscu yaklaşımın temel dayanağını oluşturur.

- Malthus, İngiltere nüfusundaki artışın bazı bölgelerde yoksulluğu artırdığını fark ederek kötümser bir teori ileri sürmüştür.
- Nüfus ve kaynaklara yer verdiği büyüme teorisinde, tarıma elverişli arazi miktarının sabit olduğunu varsayarak, azalan verimler kanunu gereği gıda üretiminin giderek azalan oranlarda artacağını iddia etmiştir.
- Malthus, yeni tarım alanlarının açılabileceğini; ancak bunun hızlı bir şekilde gerçekleşemeyeceğini ve bu alanların mevcut arazilerden daha verimsiz olacağını savunmuştur (Aslan, 2010).
- Bu yaklaşımda, ekonomik büyümenin ekolojik sınırlarının olduğu kabul edilerek uzun vadede ekonomik büyümenin sürdürülemeyeceği sonucuna ulaşılmıştır.
- Bu nedenle Malthuscu yaklaşımı savunanlar, “felaket tellalları” olarak isimlendirilmiştir.

- Malthus'a göre, gıda maddelerinin üretimi ile nüfusun artış hızı arasında bir uyumsuzluk söz konusudur.
- Malthus'a göre; kontrol edilmediği takdirde nüfus üstel olarak (1, 2, 4, 8, 16, ...) gıda üretimi ise aritmetik (1, 2, 3, 4, 5, ...) olarak büyüme eğilimindedir.

- Malthus, çevresel kısıtlar nedeniyle hiçbir canlı türünün üstel büyümesinin sınırsız bir biçimde devam edemeyeceğini, sonunda çevresel taşıma kapasitesinin bu büyümeye bir noktada engel olacağını öne sürmüştür.
- Bu nedenle **Malthus**, kendi döneminde kıt kaynaklar olan tarım alanları ve gıda üretim kapasitesini, hızla artan nüfusla birlikte değerlendirerek **dünyanın doğal kaynak sınırlarına ilk dikkat çeken kişiler arasında yer almıştır.**
- Gıda ve nüfus artış oranları arasındaki bu dengesizlik eğilimi; fakirlerin evlenmemeleri (veya zenginlerin evlenmeleri) ve evliliklerin geciktirilmesi gibi önlemlere başvurulması yoluyla giderilecek ya da uzun vadede savaşların, kıtlığın ortaya çıkması sonucunda, bu iki oran arasında bir denge sağlanacaktır.
- Bu yüzden, nüfus artışının kontrol edilmemesi durumunda yaşam standartları asgari düzeye gerileyecektir.

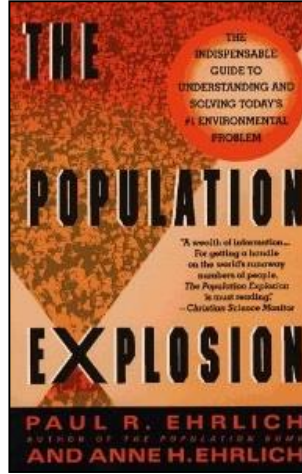
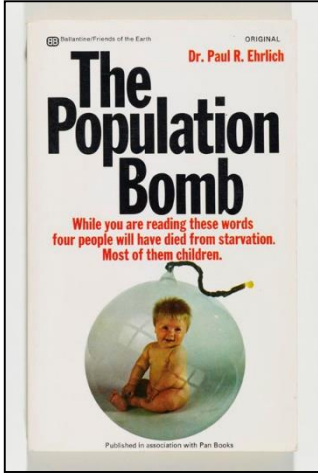

Paul R. Ehrlich (1932- ...)

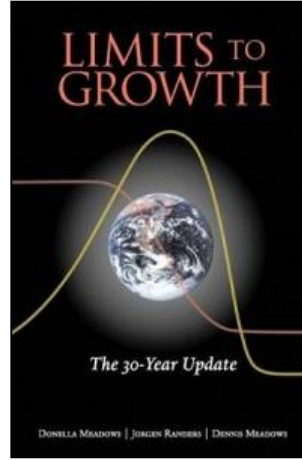
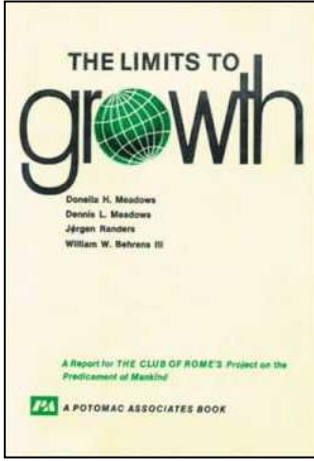

Garrett James Hardin (1915-2003)

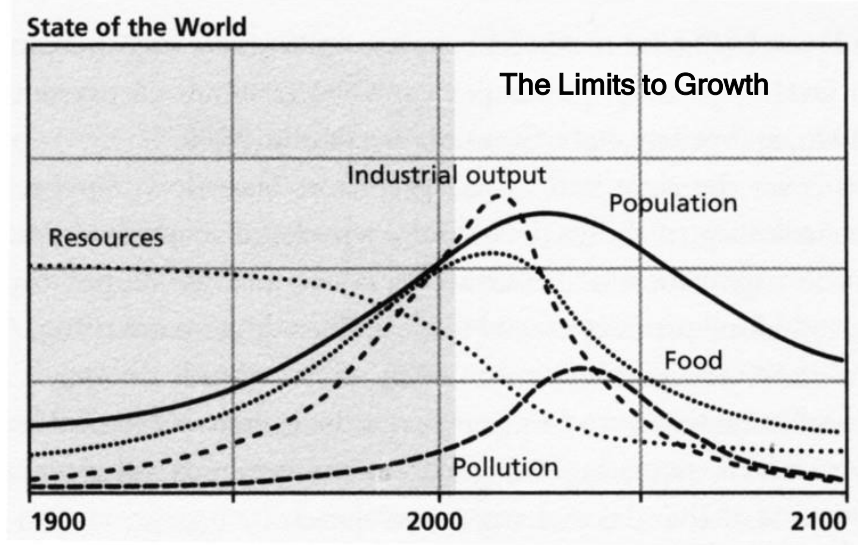
- Paul Ehrlich ve Garrett Hardin gibi iki önemli sözcünün önderliğinde, 1960'ların sonlarında, **nüfus artışının bir sorunsal olduğuna** ilişkin dikkate değer bir kamu yararı oluşturan **Yeni Malthusculuk**, o zamandan beri dünyada takipçileri olan bir akımdır.
- Yeni Malthuscular, Malthus'ta olduğu gibi nüfus artışının sadece gıda sağlamada sorun yaratacağını ileri sürmekle kalmayıp; bu artışı çevresel sorunlarla da ilişkilendirmektedir.
- Yeni Malthuscular, hızlı nüfus artışının olumsuz sonuçlarını yoksullukla birlikte, insanlar için bir ev olarak **yeryüzünün bozulan kalitesinde** de görmektedir.

- Yeni Malthuscular, nüfus artışının kontrol yöntemi olarak her tür doğum kontrol yöntemi (ve hatta kürtaj) ile aile planlamasını desteklemek suretiyle Malthus'un ahlaki kısıtlamalarının çok ötesine geçmektedir.
- Ehrlich (1968) “Nüfus Bombası” isimli kitabında belirsiz ve yetersiz gıda temini ve çevresel bozulma gibi hızlı nüfus artışının önemli konularını ele almıştır. Ehrlich ve Ehrlich (1990) çalışmalarında nüfus konusunu, çevresel ve diğer sorunlarla ilişkisi bağlamında yeniden değerlendirmiş ve sonuç olarak da küresel çevresel güvenliğe dikkat çekerek “insanlık doğaya saldırmaktadır ve biz doğanın sonuna doğru koştuğumuzu her zaman hatırlamalıyız” demektedir.

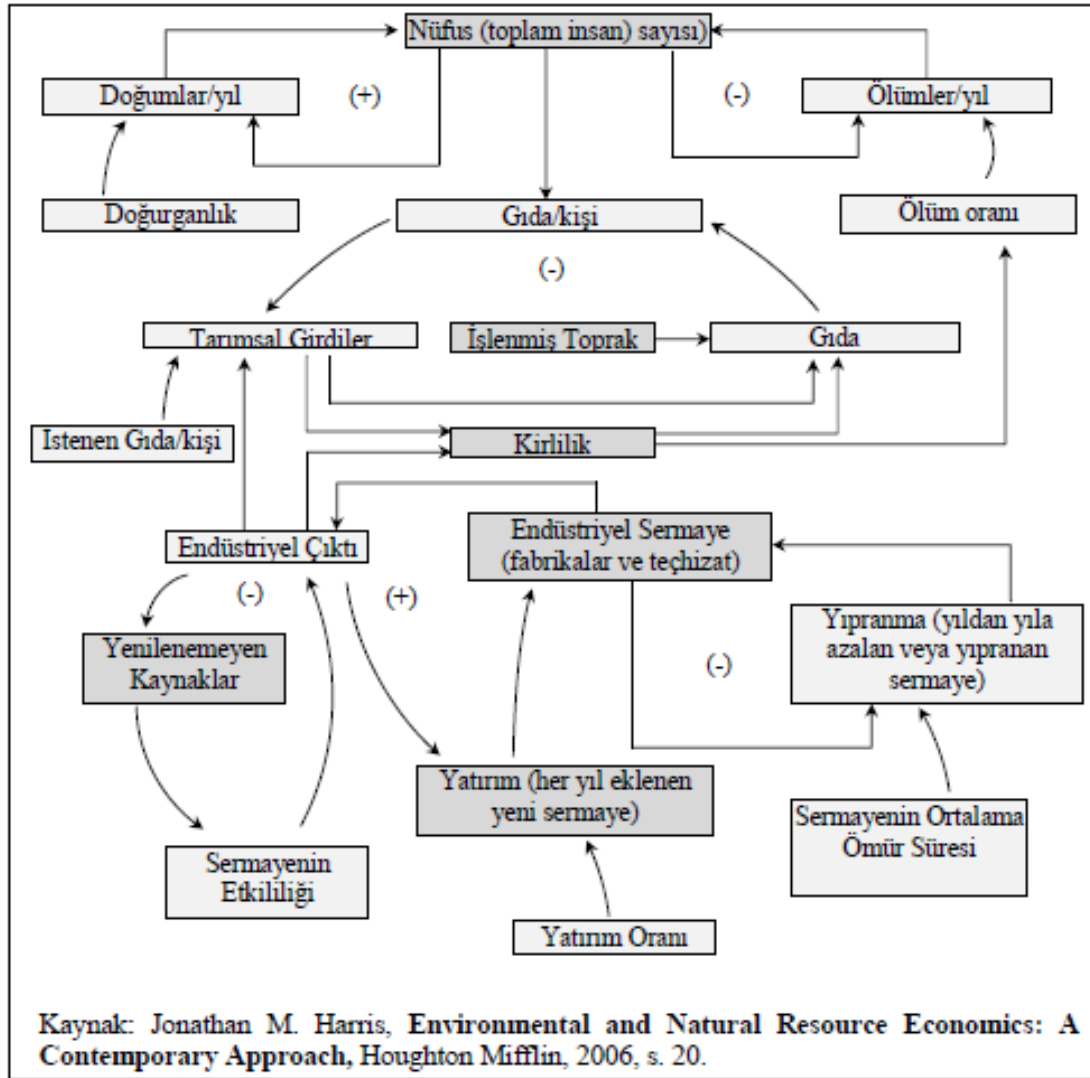

- Malthuscu yaklaşıma önemli katkılardan biri, 1968’de toplanan ve sonradan Roma Kulübü diye anılan bir grup insanın, “İnsanlığı Tehdit Eden Sorunlar Projesi” olarak ele aldığı ve 1974’te “Büyümenin Sınırları” adıyla yayınlanan çalışması olmuştur.
- Forrester’ın sistem dinamiği tekniğinin kullanıldığı çalışmada, farklı varsayımlar altında, sürekli üstel büyümenin gelecekteki etkilerini tahmin etmeye yönelik bir dünya modeli oluşturulmuştur (Aslan, 2010).
- Modelde yandaki şekilde görülen bu unsurlardaki sürekli üstel büyüme kontrol edilmezse; felakete yol açacağına ilişkin çeşitli sonuçlara ulaşılmıştır. Bu yüzden Forrester’ın ve Meadows vd. (1990) çalışması, Malthuscu teoriyle örtüşmektedir.

- Modele göre; dünyada ekonomik büyümeyi belirleyen ve sınırlayan geri bildirimler yoluyla karşılıklı etkileşim halinde olan beş temel unsur vardır:
 - 1) Nüfus (*population*)
 - 2) Tarımsal üretim (*food*)
 - 3) Yenilenemeyen doğal kaynakların tüketimi (*resources*)
 - 4) Endüstriyel üretim (*industrial output*)
 - 5) Çevresel bozulma ve kirlenme (*pollution*)

Nüfus, sermaye, kaynaklar, tarım ve kirliliğin geri bildirim halkaları

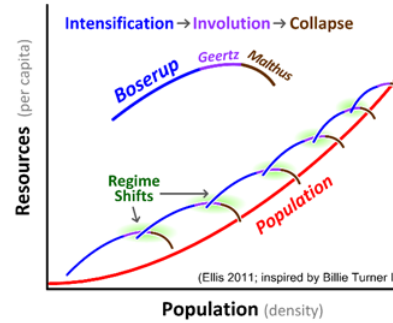

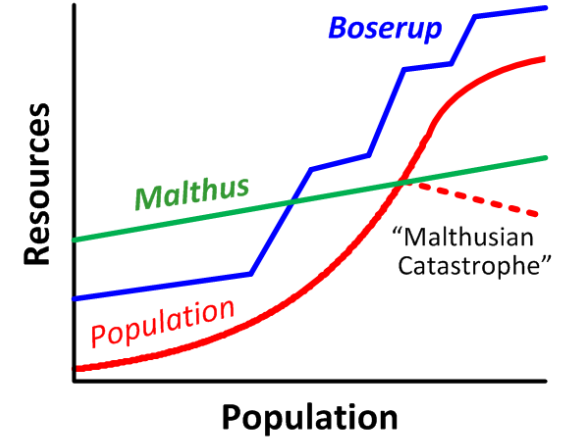
Ester Boserup (1910-1999)

Boserup was right.

Human systems evolve & adapt.

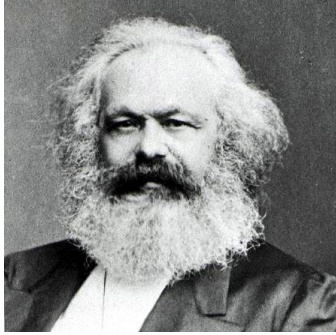

- ❖ **Intensification** (Boserup 1965): increases in population density drive resource demand and adoption of more productive technologies.
- ❖ **Involution** (Geertz 1963): as technical limits to productivity increase draw near within a given technical system (regime), productivity stagnates. Indicates that **regime shifts** are likely.
- ❖ **Collapse** (Malthus 1798): after technical limits to increasing production are reached, resource production per capita shrinks and human systems collapse. Rarely observed.
- ❖ **Regime Shifts**: shifts in technical/social systems of production.

- Danimarkalı bir ekonomist olan Ester Boserup, nüfus artışı ile gıda temini arasındaki ilişki hakkında, Malthus'un iddiasının bir çok yönden karşıtı olan başka bir iddia ileri sürmüştür.
- Boserup (1965), Malthus'un iddiasında olduğu gibi nüfus artışını tarıma dayandırmaktan ve onu bağımlı bir değişken olarak görmekten ziyade; bağımsız bir değişken olarak ele almaktadır.
- Nüfus artışının tarımsal gelişmeleri belirleyen önemli bir faktör olduğunu; özünde nüfus artışı ve kritik nüfus yoğunluklarının tarımsal yenilikleri ve değişimleri motive ettiğini ileri sürmektedir.

- Boserup, tarımda entansifleşmeyi, yani belirli bir alanda hiç olmadığı kadar yoğunlukta ürün yetiştirmenin mümkün olduğu arazi kullanım paternlerine doğru kademeli bir değişimi önermiş; **daha fazla çalışmak ve daha yoğun tarım yapmak suretiyle insanların artan bir nüfusla baş edebileceğini savunmuştur.**
- **Boserup (1981), nüfus artışının bazı koşullar altında teknolojik değişimi teşvik ettiğini vurguladığı daha sonraki bir çalışmasında tezlerini biraz daha geliştirmiş; sonunda yüksek nüfus artış hızlarının sistemlere aşırı yük bindirdiğini kabul etmiştir.**
- Tarımsal entansifleşme, az gelişmiş dünyada halen devam etmektedir. Ancak Afrika'nın çeşitli bölgelerinde olduğu gibi tarımsal üretim toplamda artarken; kişi başına üretim, aynı kalmakta veya azalmaktadır. O nedenle bu ve benzeri durumlar, Boserup'un tezlerinin eleştirilmesine yol açmaktadır.

Karl Marx (1818-1883)

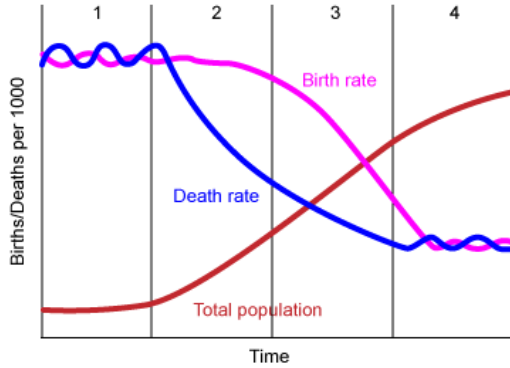
- Malthuscuların nüfusa ilişkin temel düşünceleriyle ters düşen bir başka bakış açısı, Karl Marx'a aittir.
- Marx, gıda ve kaynak üretiminin, geçim faaliyetlerinin, nüfus artışını geride bırakabileceğine; ancak yoksul insanların kapitalist sistemde, gıda ve kaynaklara erişiminin engellendiğine inanmaktadır.
- Marx, yoksul insanların geçim araçları (ekipmanların, bilginin, zenginliğin eşit bölüşümü) üzerinde bir denetime sahip olmaları durumunda; mal ve hizmet üretimini nüfus artışının çok üstüne çıkaracaklarını; üretim araçlarının zenginler ve özel mülk sahipleri tarafından işletilmesinin bu çözümü engellediğini savunmuştur.
- Marx, özünde nüfus artışının bir sorun olmadığı; asıl sorunun, kaynakların kötü dağılımı olduğu iddiasındadır.

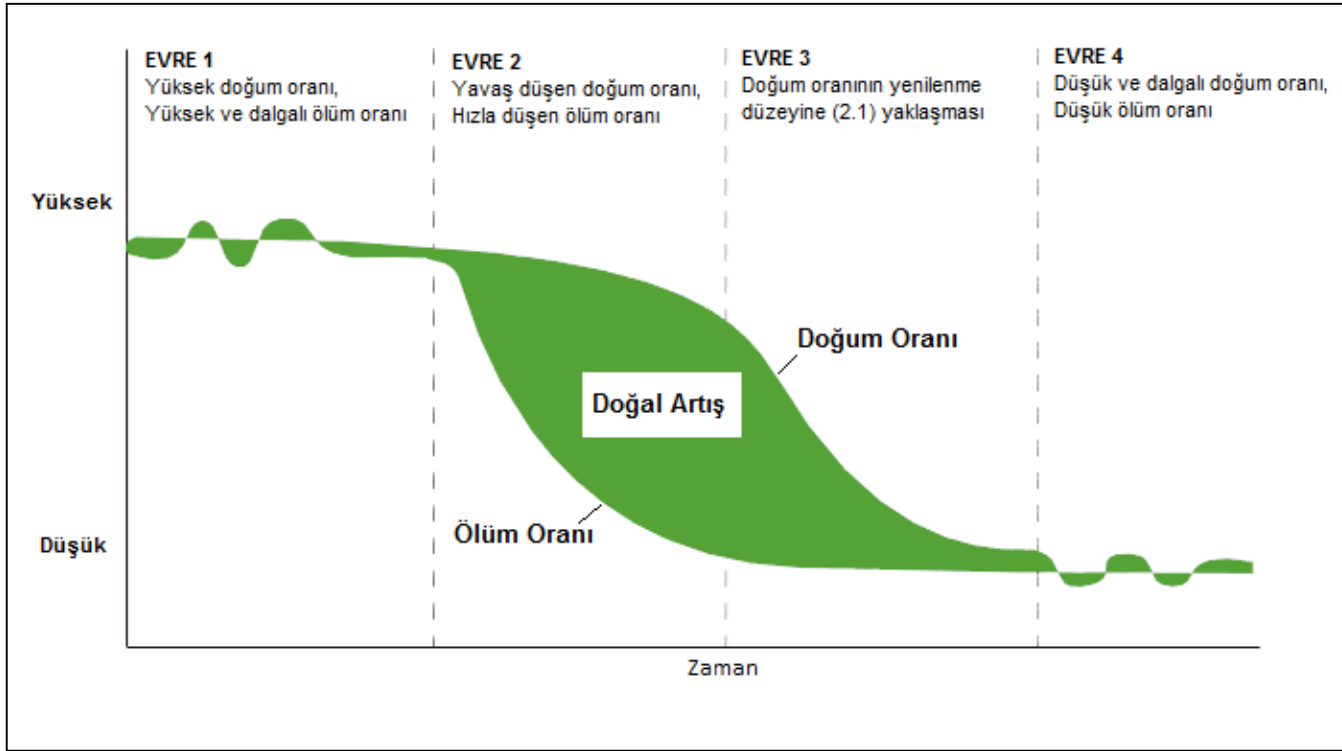

Frank W. Notestein (1902-1983)

- Demografik geçiş teorisi dünya çapında demografik rejimlerin çeşitliliğini anlamak için geliştirilmiştir. Teori, küresel demografik değişimin tarihini anlamak için gereklidir.
- Demografik geçiş teorisi, toplumlar bir demografik rejimden başka bir rejime doğru yöneldiği için ölümlülük, doğurganlık ve büyüme hızlarının değişen örüntülerinin genelleştirilmiş bir açıklamasıdır.
- Terim ilk defa yirminci yüzyılın ortalarında Amerikalı demograf Frank W. **Notestein** tarafından ortaya atıldı, ama o zamandan beri pek çok kişi tarafından detaylandırıldı ve genişletildi.

- Özgün demografik geçiş teorisi(modeli), Batı Avrupa ülkelerindeki demografik değişimin tarihsel gözlemlerine dayanır.
- Geçiş modelinin verileri, İngiltere’de 1700 yılından beri tutulan yaşamsal hızlardaki değişimleri göstermiş ve bu, betimsel geçiş modelinin idealize edilmesini sağlamıştır.
- Avrupa’da doğum ile ölüm oranları arasındaki fark, Malthus’un öngördüğü gibi ölüm oranındaki artışla değil, doğum oranındaki düşüşle kapanmış; önce kuzeybatı Avrupa’da, daha sonra da başka yerlerde az çok yeni bir demografik durağanlığa erişilmiştir.
- Bu durum; yüksek doğum ve ölüm oranlarının gerçekleştiği durağan bir demografik düzenden, düşük doğum ve ölüm oranlarının egemen olduğu başka bir durağan düzene demografik geçiş olarak bilinir.

Kaynak: Population Reference Bureau, 2011: 3

- Demografik geçiş modeli, modernleşme ile doğurganlık ve ölümlülük düşüşü arasında, deterministik nedensel bir ilişkinin varlığını ileri sürer.
- Kavramsal olarak bu, belirli bir nüfusun geçişi aracılığıyla idealize edilmiş evreler dizisi şeklinde incelenebilir ve sonuçta ulaşılan düşük doğum ve ölüm oranlarıyla durağan demografik bir düzendir.

EVRE 1: Yüksek Durağanlık Evresi

1. Tarım ve geleneksel hayat tarzları hâkim
2. Geri kalmışlık belirgin
3. Doğum oranları yüksek
4. Ölüm oranları yüksek
5. Nüfusta yavaş bir gelişme

EVRE 3: Geç Gelişme Evresi

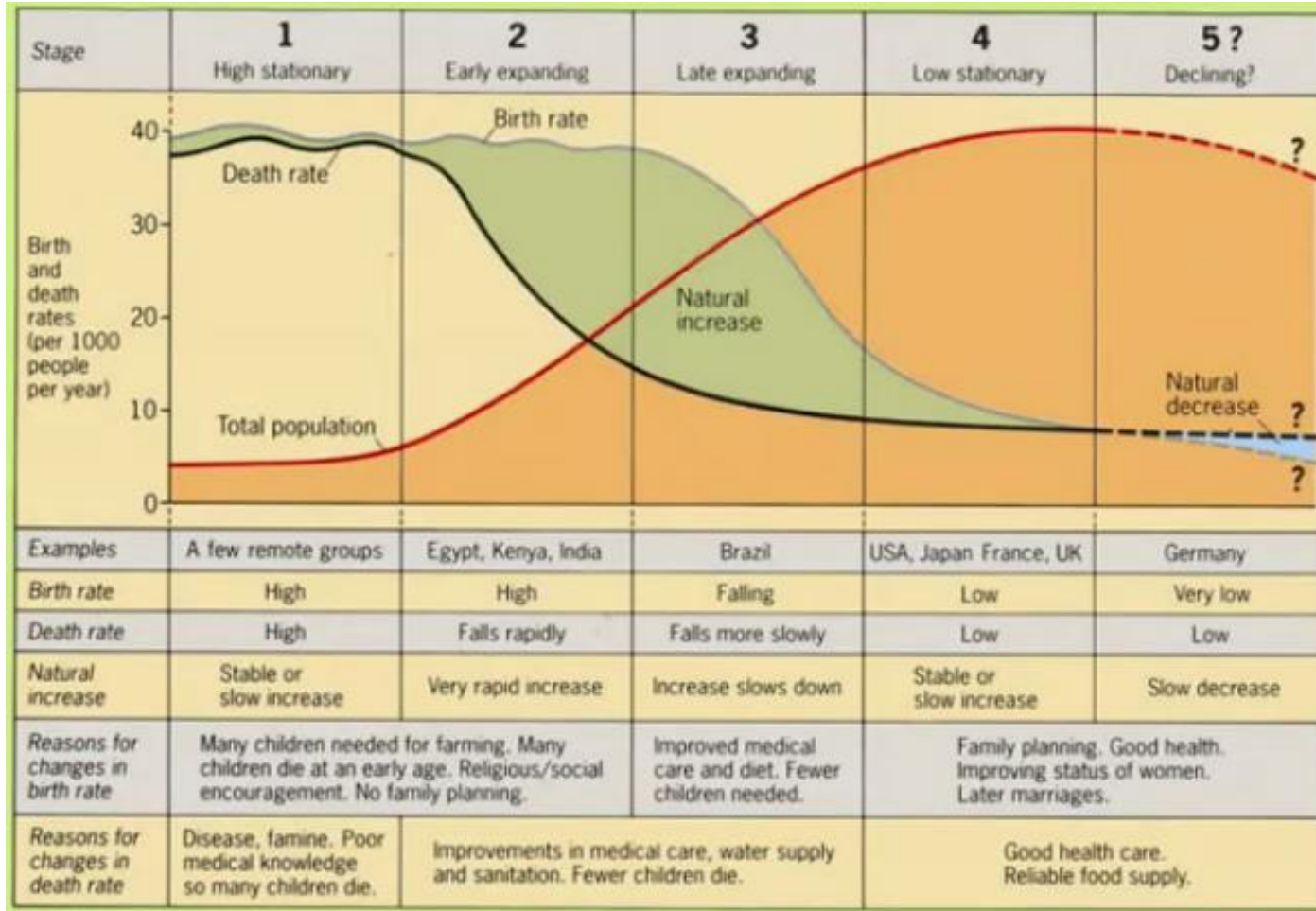
1. Endüstrileşme, modernleşme ve kentleşme sonucunda geleneklerden uzaklaşma
2. Eğitim seviyesinin yükselmesi
3. Kentlerde çocuk sahibi olma isteğinin azalması
4. Evlilik yaşında yükselme
5. Kadının kentsel işlerde daha fazla yer alması, doğurganlığın aniden hız kesmesi ve doğal nüfus artış hızının yavaşlama eğilimine girmesi

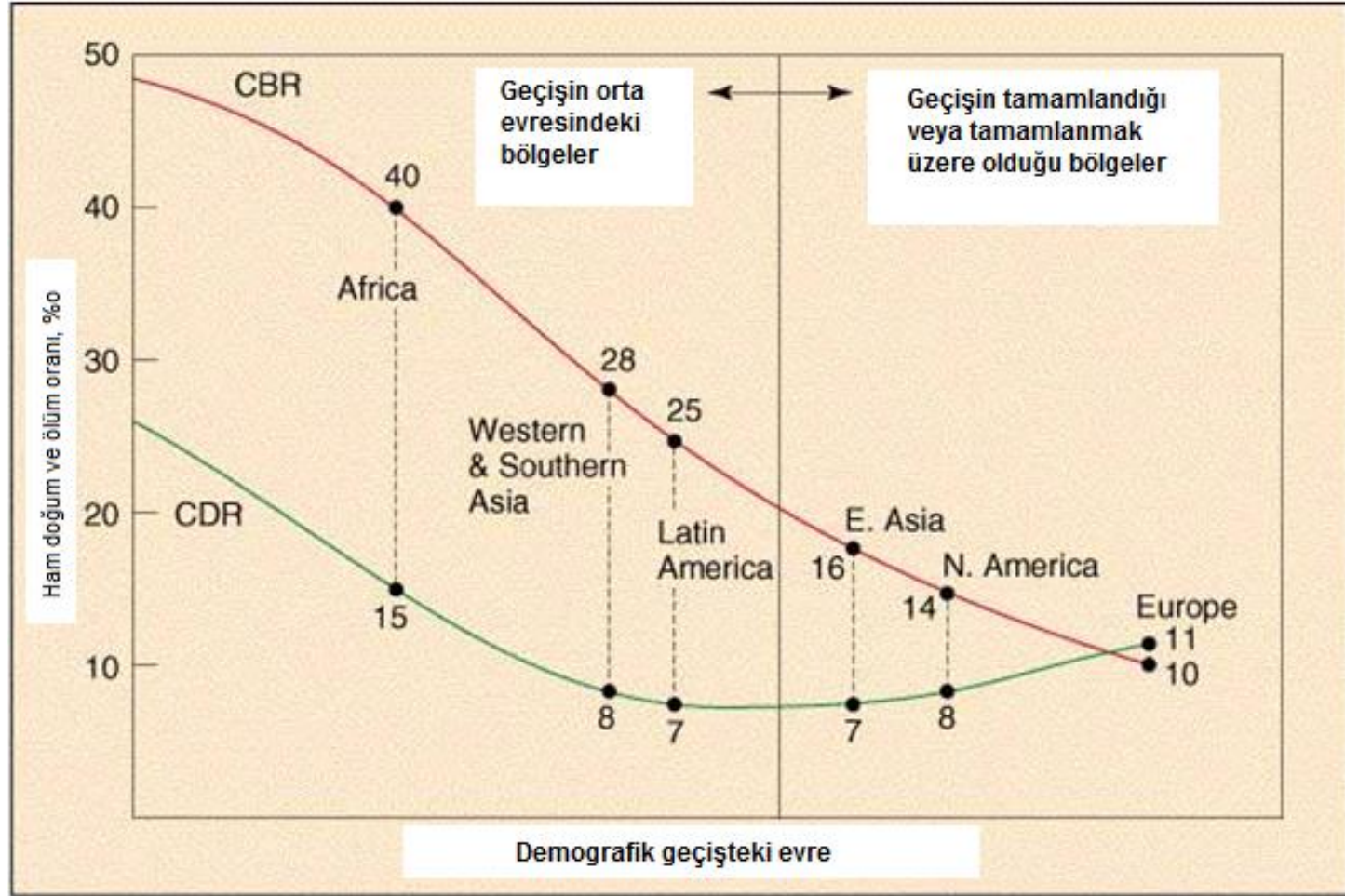
EVRE 2: Erken Gelişme Evresi

1. Endüstrileşme-modernleşme
2. Ekonomide ilerleme
3. Farklı bir nüfus gelişim çizgisi
4. Doğum oranı yüksek
5. Ölüm oranı hızla düşüş eğiliminde
6. Gıda arzının artması, sağlıkla ilgili iyileşmelerle, doğum oranının yüksek kalması, ama ölüm oranını hızla düşmesi

EVRE 4: Düşük Durağanlık Evresi

1. Yüksek bir kentli nüfus oranı
2. Herkese ulaşan eğitim
3. Tarım dışı işlerde çalışan kadın sayısında artış
4. Anneliği erteleme veya çocuk istememe
5. Doğum oranının neredeyse ölüm oranı seviyesine düşmesi
6. Nüfusun çok az artışı veya gerilemesi
7. Gelişmiş ekonomilerde, nüfusun yaşlanması ve kendini yenileme düzeyinden uzaklaşması

- Demografik geçiş modeli, uzun yıllar önemli bir konuma sahip oldu. Yakın zamanlarda geçerliliği, özellikle gelişmekte olan ülkelere uygulanabilirliği sorgulanmaya başladı.
- Günümüzün gelişmekte olan ülkelerindeki koşullar, gelişmiş ülkelerdekilerden özellikle de 18 inci yüzyıl ortalarındaki Avrupa'dan oldukça farklıdır. Bu nedenle de onların gelişmiş ülkelerin demografik geçiş deneyimini tekrarlayacaklarına ilişkin kuşkular vardır.
- Zaman ve mekânda değişen sosyo-kültürel, ekonomik ve politik bağlam farklılıkları; gelişmekte olan dünyanın demografik geçişini, gelişmiş dünyanın klasik geçişinden muhtemelen ayırmakta ve sonuçlarını farklı kılmaktadır.
- Avrupa'nın deneyimi ile bugünün gelişmekte olan dünyasının olası geçiş deneyimi arasındaki farklar ve bu farkların gelişmekte olan ülkelerdeki demografik değişim üzerindeki olası etkileri aşağıda tartışılmaktadır.

1) Nüfus Artışı

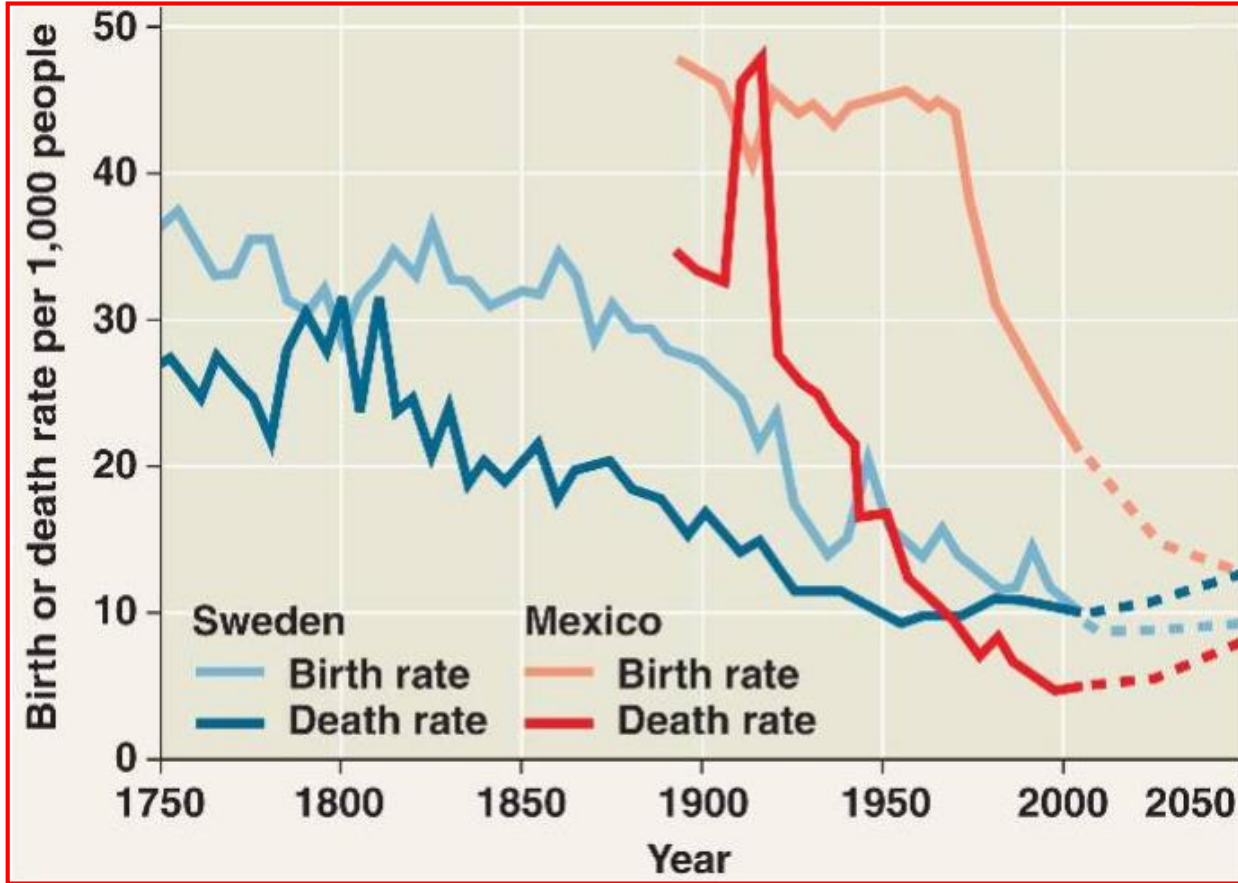
- Gelişmekte olan ölkelerde nüfus artışı benzeri görölmemiş hızlarda gerçekleşiyor.
- Afrika, 2018 yılında %2.6 doğal artış hızıyla dünyanın en hızlı büyüyen bölgesidir (PRB, 2018). Oysa Avrupa ölkelerinin çok az bir kısmı demografik geçişlerini yıllık %1.5'in üzerinde nüfus artış hızıyla deneyimleyerek tamamlamıştır.
- Gelişmekte olan ölkelerde nüfus artışına pek çok sorun eşlik ediyor.
- Hızlı nüfus artışına eşlik eden önemli sorunlardan biri, nüfusla ilişkili olarak **gıda, hizmet ve sosyal yatırım (özellikle eğitim) talebindeki artıştır**. Avrupa ölkeleri bu güçlüklerden çok fazla etkilenmediği halde; gelişmekte olan ölkelerin çoğu bugün ağır sorunlara ve nüfus artışının arttırdığı yaşam seviyesi zorluklarına göğüs germek durumundadır (Peters ve Larkin, 2005: 89).
- Ayrıca demografik geçiş süresince Avrupa ölkeleri yavaşlayan nüfus artışına sahip olduğu halde; **gelişmekte olan ölkelerde hızlı artışın durması zor görünüyor**. Genç yaş yapısı ve yüksek doğurganlık daha fazla artışa ve zorlu bir demografik durağanlığa momentum katıyor.

2) Ölümlülüğün Düşüşü

- Gelişmekte olan ülkelerde hızlı nüfus artışının önemli nedenlerinden biri; modern tıp bilimleri ve halk sağlığı programlarının uygulanmasıyla gerçekleşmiş olan ölümlülükteki hızlı düşüştür.
- Avrupa ülkeleri ekonomik kalkınma ve endüstrileşmenin ekonomik ve sosyal güçleriyle ilişkili olarak ölümlülükte kademeli bir düşüşü deneyimlemiştir.
- Bugün gelişmekte olan ülkeler, çok daha hızlı ölümlülük düşüşüne ve bunun sonucu olarak Avrupa'da endüstrileşmenin başlangıç evresi boyunca hüküm süren ölümlülük düzeylerinin oldukça altında ölümlülük oranlarına sahiptir.
- Bunun dışında ölümlülük düşüşleri, özellikle Afrika'da muhtemelen AIDS'in yaygın etkilerinin ve sosyal istikrarsızlık artışının (Rwanda'da görüldüğü üzere) bir sonucu olarak biraz yavaşlamıştır.

3) Doğurganlık Düzeyleri

- Gelişmekte olan ülkelerin çoğunda doğurganlık düzeyi, Avrupa ülkelerinin demografik geçişlerine başlamadan önceki düzeylerden yüksektir.
- Pek çok Afrika ülkesi 2018 yılında dahi ‰ 40'ın üzerinde (Nijer'de ‰ 48) ham doğum oranına sahipken; Britanya'da 19uncu yüzyıl başında ham doğum oranının ‰ 35 civarında olduğu tahmin edilmiştir.
- **Doğurganlık düzeyi farkının temel nedeni, evlilik paternleridir.**
- Evlenmeme ve geç evlenme, 19uncu yüzyıl Avrupa'sında belirgin bir özellikti. Bugün gelişmekte olan ülkelerin çoğundaki uygulama, evliliklerin erken ve neredeyse yaygın olmasıdır.
- Bununla birlikte Çin'de olduğu gibi gelişmekte olan ülkelerde evlilik paternlerinin değişmesi ve daha etkili doğum kontrol yöntemlerinin uygulanmasıyla doğurganlığın düşürölmesi mümkün olabilir.

Kaynak: <http://bio1152.nicerweb.com/Locked/media/ch53/demographic.html>

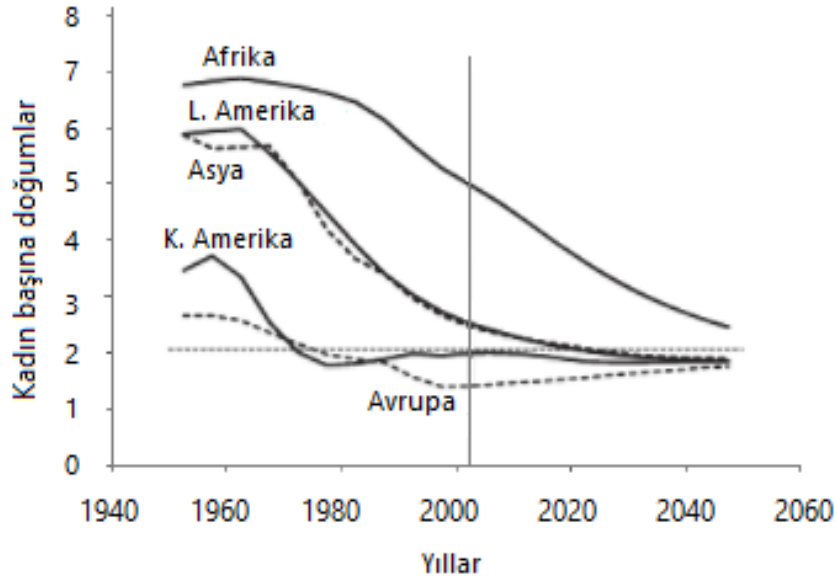
- Avrupa'nın demografik geçişinin gösterim etkisi ve Avrupa ve ABD'de küçük ailelerin egemenliği; gelişen ticaret ve daha iyi iletişim sistemlerinin sonucu olarak gelişmekte olan lkelerin çoğuna yayıldı.
- **Hkmetler ve BM gibi çeşitli uluslararası kuruluşlar da hızlı doğurganlık düşüşlerinde yardımcı oldu.** Ayrıca çok sayıda gelişmekte olan ülke bugün, ekonomik kalkınma ve sosyal değişim için ulusal politikaların hazırlanması ve uygulanmasına katılan sosyal bilimci ve plancılara sahiptir. **Avrupa'da demografik geçiş ve endüstrileşme dönemi boyunca, bu planlama ve uzman desteği olanakları da yoktu.**
- Doğurganlık, çok sayıda gelişmekte olan ülkede yüksek kaldığı halde; bazılarında düşmektedir. Oysa **zengin toplumların çoğunda doğurganlık, yenilenme düzeyinin altına inmiştir.** Bu eğilimin devam etmesi bu lkelerde nüfusu, durağan olmaktan çıkarıp geriler hale getirecektir (Estonya, Almanya gibi ülkeler daha şimdiden bu durumda).

4) Güç

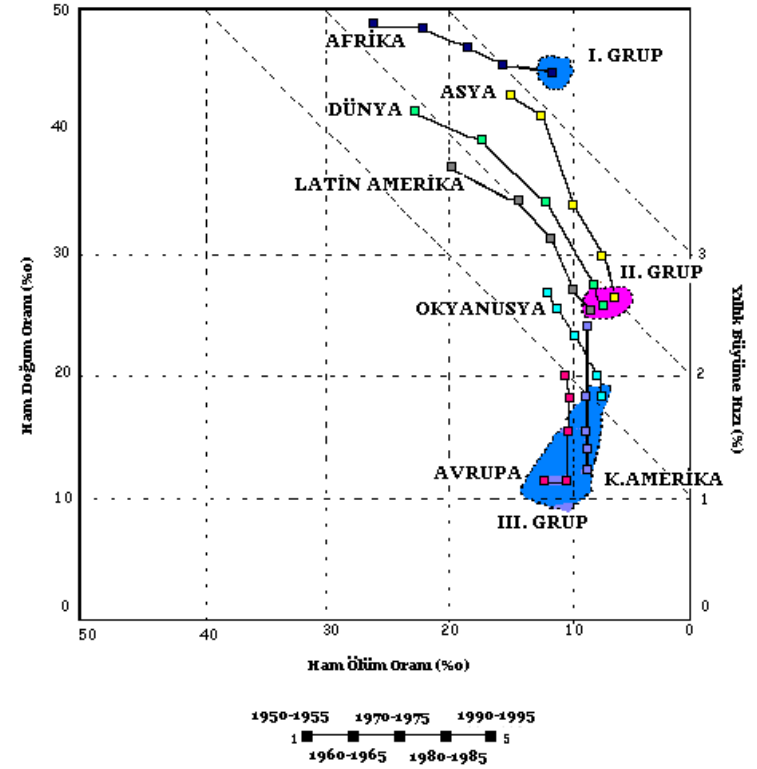
- Uluslararası g, demografik geçişte Avrupa'nın nüfus baskısını azaltmıştı.
- 19uncu yüzyılda Avrupa'nın bir kısmında bir güvenlik supabı olarak etkili olan ve hızlı nüfus artışının etkisini hafifleten uluslararası g, nüfusun denge sağlamasında önemli rol oynadı. Oysa bugün gelişmekte olan dünyada açığa çıkan nüfus baskısının büyük kitlelerin uluslararası göç yoluyla hafifletilmesi, ekonomik ve politik gerçekler nedeniyle mümkün değildir.
- Kentleşme, gelişmekte olan dünyada yeterli istihdam olanağı yaratamıyor.
- Avrupa'nın demografik geçişi boyunca artan kırsal nüfus, kentlere göç ederek yeni beceriler ve meslekler edinme, iç fırsatları bulma olanaklarına sahipti. Bugün gelişmekte olan ülkelerdeki yetersiz endüstrileşme, kentlerde hızla biriken iç gücünü yeterli hızda emmeye yarayacak işleri yaratmaktan çok uzaktır. Bu da doğurganlığın yüksek kalmasını zendiriyor.

5) Eğitim ve Ekonomik Kalkınma

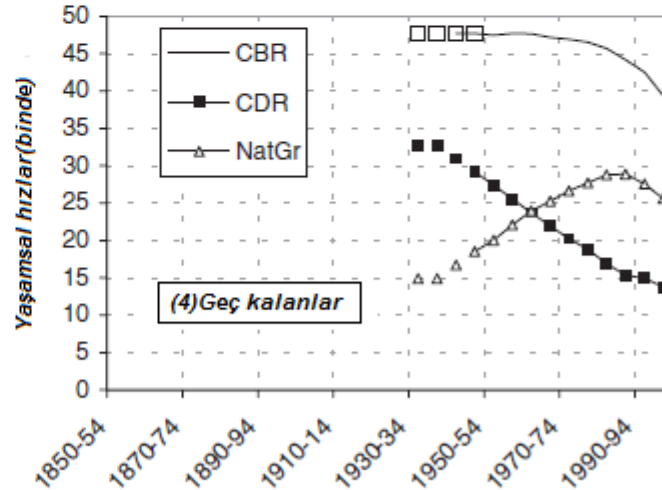
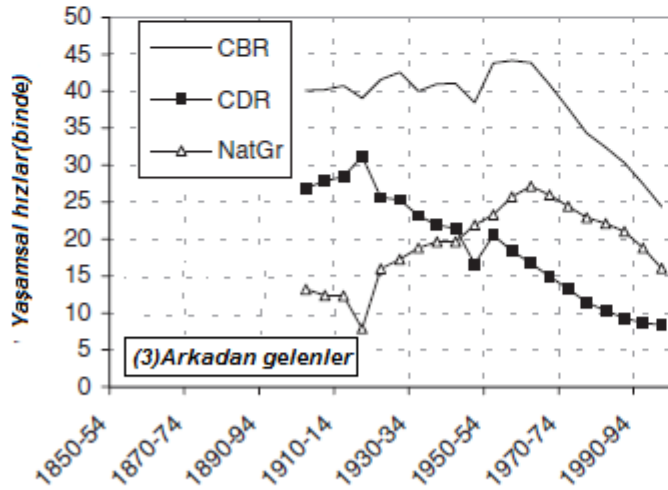
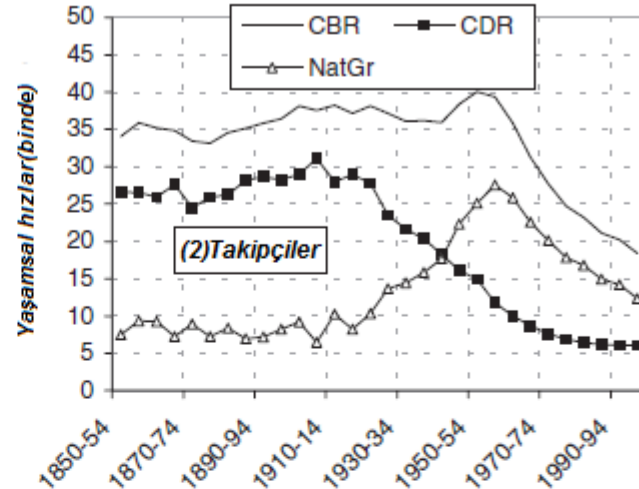
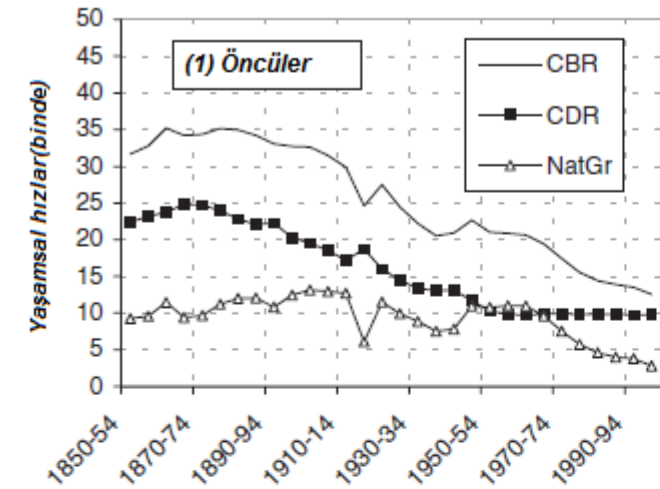
- Modernleşme, doğurganlığı düşürüyor ve geçişi hızlandırıyor.
- Pek çok gelişmekte olan ülke için ekonomik kalkınma ve modernleşme, 19. yüzyıl Avrupa'sından daha hızlı gelişmiştir. Modernleşme ile doğurganlık düşüşü arasında doğrudan bir ilişki vardır ve bu gelişmekte olan ülkelerde daha hızlı bir doğurganlık düşüşü olasılığına ve demografik geçişin daha hızlı tamamlanmasına işaret etmektedir.
- Eğitim düzeyinin artışı, doğurganlığı düşüren bir etkidir.
- Eğitim, doğurganlık üzerinde bir etkidir; genelde düşük doğurganlık, yüksek eğitim düzeyleriyle bir arada bulunur ve bu durum özellikle gelişmekte olan ülkelerde, eğitim fırsatları bakımından dezavantajlı durumda olan kadınlar için daha fazla geçerlidir.
- Gelişmekte olan ülkelerde hızlı nüfus artışı, genç nüfus gruplarındaki insanların büyük payıyla birlikte eğitim olanaklarına hızla artan talep anlamına gelir. Gelişmekte olan ülkeler bu talebi karşılayamazlar ve sonuç muhtemelen evrensel eğitim hedeflerinin daha da gecikmesiyle birlikte doğurganlığın düşürülmesine olumsuz bir etkide bulunabilir.

Kaynak: Bongaarts, 2009: 2987

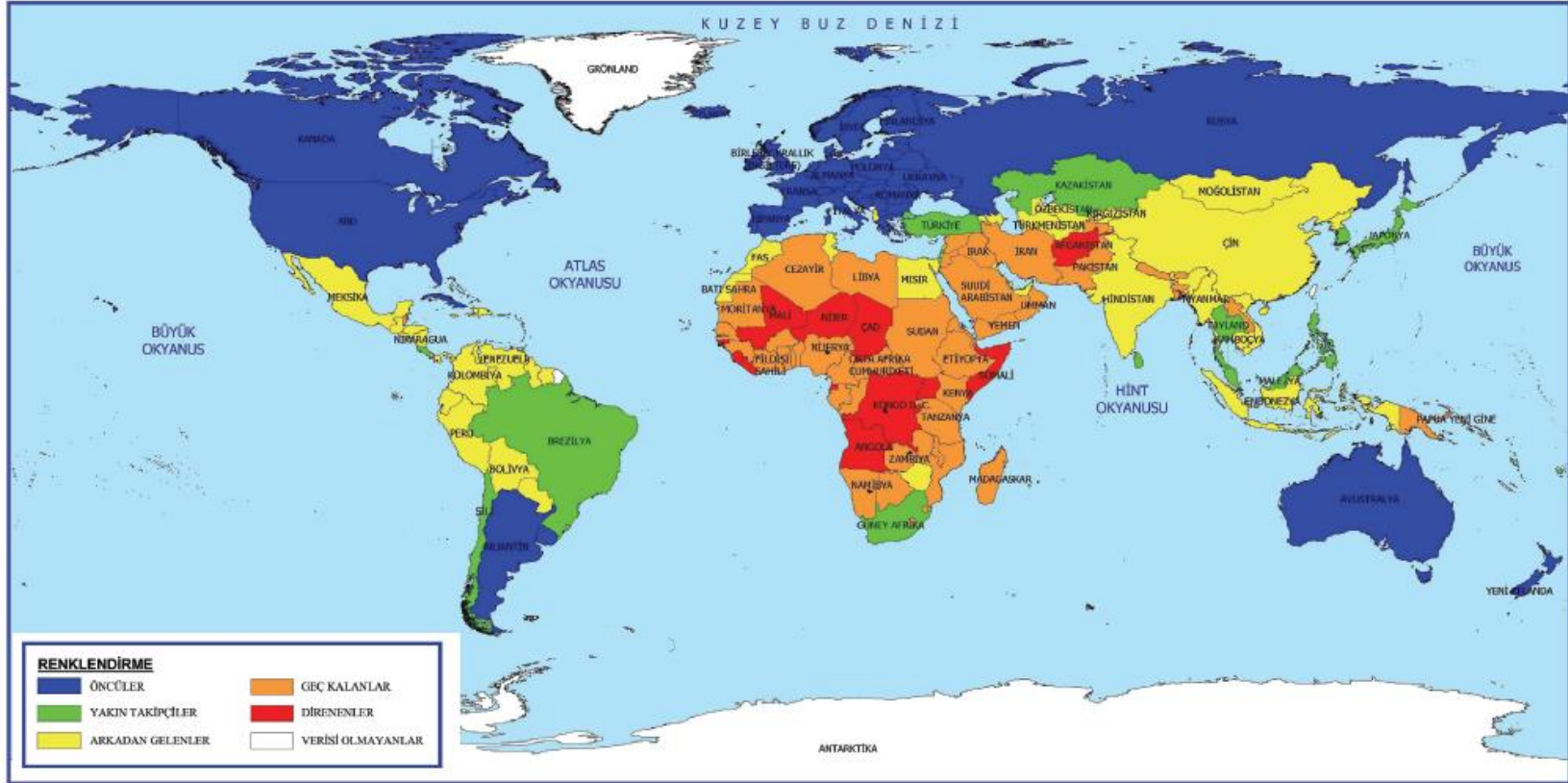

Demografik Geçiş Profilleri

CBR = Kaba doğum hızı
CDR = Kaba ölüm hızı
NatGr = Doğal artış hızı

Reher, 2004: 22

Kaynak: Yüceşahin, 2011

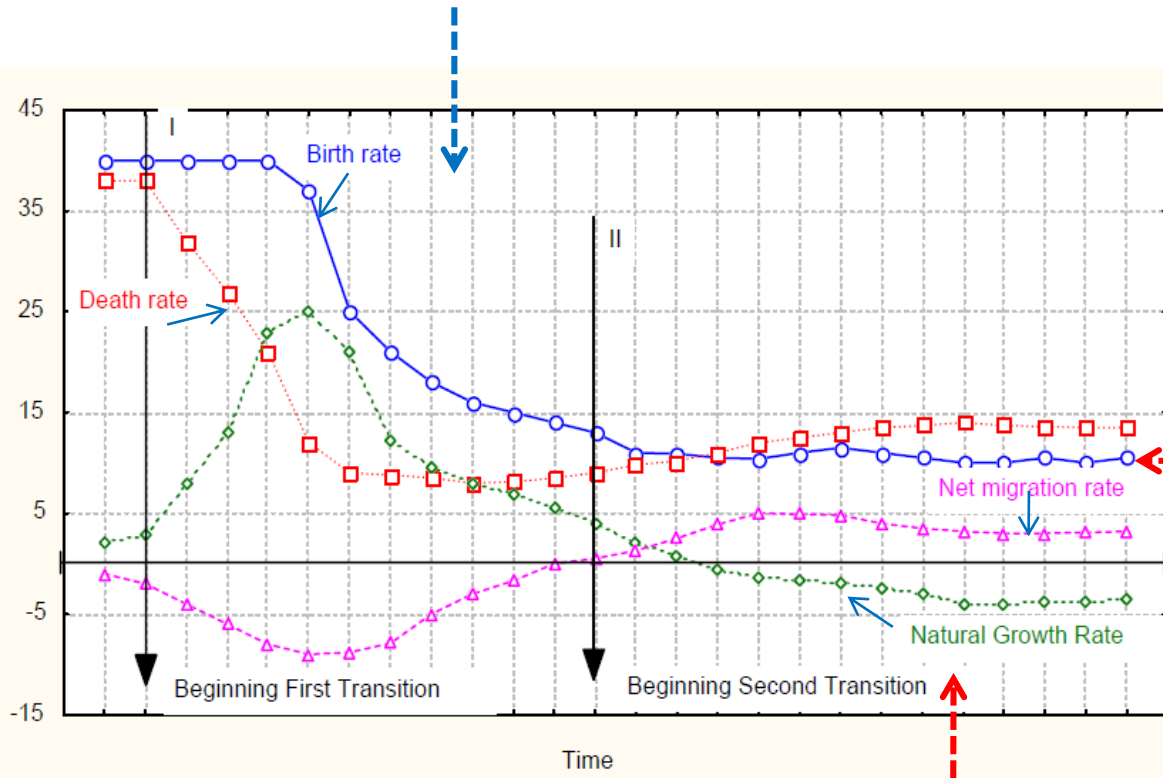
- Van de Walle ve Knodel (1980:20-21) Avrupa'ya özgü doğurganlık düşüşüyle ilgili olarak özetle şunları ifade etmiştir:
 - 1) **Geçmiş, doğal doğurganlıkla karakterize edilir.** Geçmiş dönemlerde nüfus topluluklarının çoğunda, doğumların önemli bir kısmı istenmediği halde bilinçli aile planlaması uygulamaları yoktu (ve belki de bilinmiyordu).
 - 2) **Yüksek doğurganlıktan düşük doğurganlığa geçiş, doğal doğurganlıktan aile büyüklüğünün sınırlanmasına doğru hızla meydana gelen ve bir kere başladığında, geri döndürülemez bir değişimi temsil eder.**
 - 3) **Uzun vadeli doğurganlık düşüşünün başlangıcı, önemli ölçüde belirli bir zamanda toplanmıştır; sosyo-ekonomik ve demografik çeşitlilik altında meydana gelmiştir.**
 - 4) **Doğurganlık düşüşünün başlangıcındaki ve hızındaki farklılıklar, sosyo-ekonomik koşullara göre daha çok kültürel ortam tarafından belirlenmiştir.**

- Demografik deęiŖim konusunu geride bırakmadan önce iki teoriyi daha tartıŖmak gerekir.
- Bu teoriler gemiŖin demografik deęiŖimlerini anlamamıza katkı sağlamakla kalmıyor, aynı zamanda geleceğin deęiŖimlerini tahmin etme konusunda bazı ilave faktörlerin dikkate alınması gerektiğine iŖaret ediyor.
- 1980'ler boyunca bilimsel dikkat, demografik geiŖin Avrupa deneyiminin daha rafine hale getirilmesine ve yeniden yorumlanmasına verilmiŖti.
- Bu odak deęiŖiklięi, doğurganlık düŖüşünde yerel doğurganlık davranıŖını etkilemede bireysel tercihin rolünden akrabalar, arkadaşlar ve komŖular tarafından oynanan role doğru olmuŖtu (Coale ve Watkins, 1986).

- Watkins (1990), doğurganlık düşüşünde gündelik bazda bireyleri etkileyen topluluk (ek olarak hayali toplulukların) üyeleri tarafından oynanan role daha fazla dikkat gösterilmesini talep etmiştir.
- Watkins (1990) evlilik çeşitliliğine ve Batı Avrupa ülkeleri arasındaki ve içindeki iki farklı dönem boyunca (1870 ve 1960) evlilik içi (marital) doğurganlığa odaklanmıştır.
- Watkins, geçmişteki doğurganlık değişimlerinin konuşulan dille ilgili olduğunu ve ulusal sosyal bütünleşmenin toplum içindeki demografik çeşitliliği azalttığını belirlemiştir.
- Watkins (1990), bir ulus-devlet içinde demografik çeşitliliği azaltmada önemli üç değişkenden söz etmiştir:
 - 1) Ulusal piyasaların bütünleşmesi (entegrasyonu)
 - 2) Devlet işlevlerinin yayılması (genişlemesi)
 - 3) Ulus inşası

- Batı Avrupa’da günümüzde doğurganlık hızları dünyanın en düşük seviyelerindedir. Bu hızlar, Avrupa toplumlarının çoğunda yenilenme düzeyine yakın, hatta onun altındadır.
- İlginç biçimde İtalya ve İspanya gibi ülkelerde doğurganlık düzeyleri o kadar düşmüştür ki bazı demograflar, devamlı negatif nüfus artış hızları nedeniyle “ikinci bir demografik geçiş”ten söz etmeye başlamıştır (Lesthaeghe ve van de Kaa, 1986; van de Kaa, 2002).
- Bu gibi eğilimlerin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği zaman içinde belli olacaktır.
- Bununla birlikte Avrupalı genç kadınlar (İrlandalılar gibi bazı istisnalar dışında) bir veya iki çocuktan fazlasına sahip olma eğiliminde değildir.
- Genç Japon kadınlar da çok düşük üreme hızlarını tercih etmektedir (Peters ve Larkin, 2005).

Birinci geçiş (Notestein, 1945): Yaşamsal hızlarda düşüş

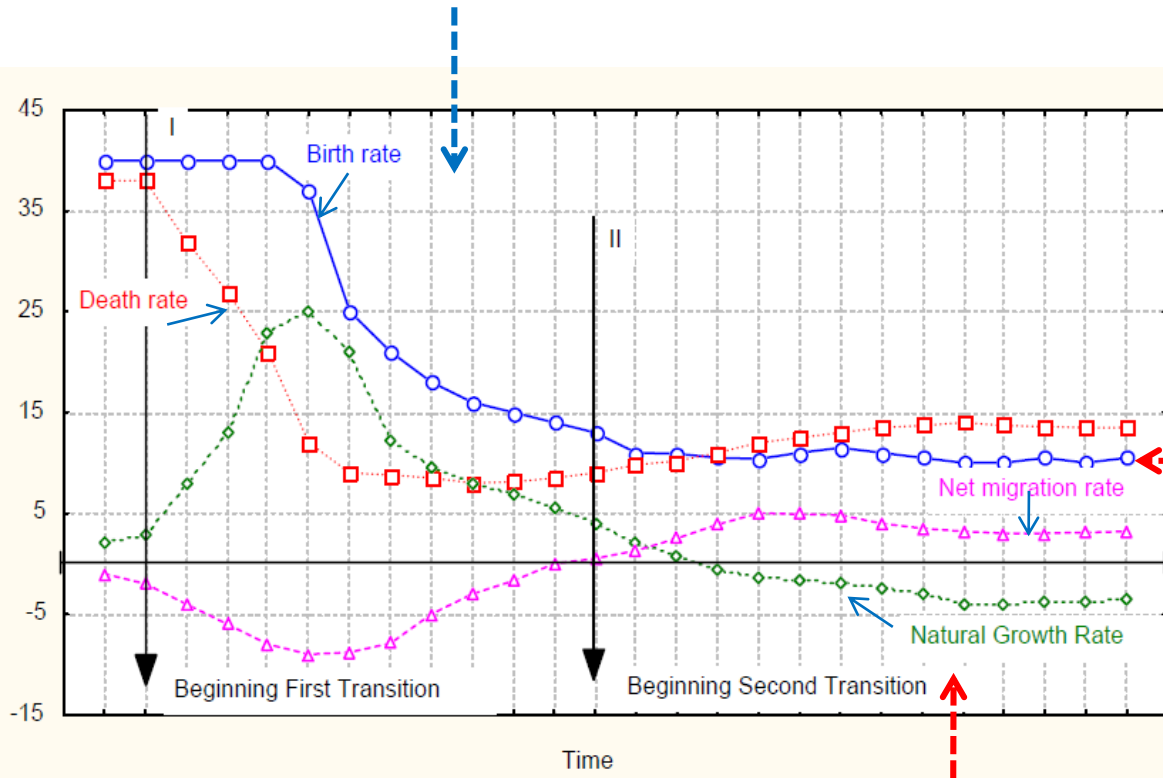

Hane Halkı Oluşumunda Standartların Dışına Çıkış

- Eğitimin uzaması ve yüksek eğitime erişimin demokratikleşmesi
- Alternatif yaşam tarzlarına hoşgörünün artışıyla daha özgürlükçü bir ortamın doğması
- Refahın yayılması
- Aile istikrarsızlıklarının nesiller arasında aktarılması
- Büyüyen emek piyasasının esnekliği

İkinci geçiş (Lesthaeghe ve Van de Kaa, 1986): Aile ve yaşam düzenlemeleri

Birinci geçiş (Notestein, 1945): Yaşamsal hızlarda düşüş

Doğurganlığı İlgilendiren Olaylar

- İlk evlilik yaşında yükselme
- Evlilik içinde doğumların ertelenmesi
- Evlilik öncesi hamileliklerin önlenmesi
- Birlikte yaşamın popüler hale gelmesi, hoş görülmesi
- Hamile kalana kadar evliliğin ertelenmesi
- Ayrı yaşama ve boşanmada artış
- İstenmeyen doğumları azaltan yasal düzenlemeler
- Evli veya değil, çiftlerin çocuk istememesi

İkinci geçiş (Lesthaeghe ve Van de Kaa, 1986): Aile ve yaşam düzenlemeleri

- Abler, R., Adams, J.S., Gould, P. (1971). *Spatial Organization: The Geographer's View of the World*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, Inc.
- Aslan, F. (2010). *İktisadi Büyümenin Ekolojik Sınırları ve Kalkınmanın Sürdürülebilirliği*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Bongaarts, J. (2009). Human population growth and the demographic transition. *Philosophical Transactions of the Royal Society B*, 364, 2985-2990.
- Boserup, E. (1965). *The Conditions of Agriculture Growth: The Economics of Agrarian Change under Population Pressure*. Chicago: Aldine Publishing Company.
- Boserup, E. (1981). *Population and Technological Change: A Study of Long-Term Trends*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Coale, A.J., Watkins, S.C. (Eds.)(1986). *The Decline of Fertility in Europe*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Ehrlich, P. R. (1968). *The Population Bomb*. New York: Ballantine Books.
- Ehrlich, P.R., Ehrlich, A.H. (1990). *The Population Explosion*. New York: Simon and Schuster.
- Eversley, D.E.C. (1959). *Social Theories of Fertility and the Malthusian Debate*. London: Oxford University Press.
- Hernandez, J. (1974). *People, Power, and Policy: A New View on Population*. Palo Alto, CA: National Press Books.
- Lesthaeghe, R. ve D. J. van de Kaa. (1986). "Twee demografische transitities?" In.: D. J. Van de Kaa and R. Lesthaeghe (eds.) *Bevolking: groei en krimp. Van Loghum Slaterus*, (s. 9-24), Deventer.
- Meadows, D.H.; Meadows, D.L.; Randers, J.; Behrens III, W.W. (1990). *Ekonomik Büyümenin Sınırları*. Çev. Kemal Tosun, İstanbul: Üniversitesi Yayını.
- Meadows, D.H.; Randers, J.; Meadows, D.L.(2006). *Limits to Growth: The 30- Year Update*. London: Earthscan.
- Notestein, F.W. (1945). Population - the long view. In: T.W. Schultz (ed): *Food for the World*, (s. 37-57) Chicago: Chicago University Press.
- Özgür, E.M. (2010). Uluslararası göçün gelişmiş toplumlarda yarattığı etnik değişim: Yeni bir demografik geçiş mi? *Ankara Üniversitesi, Coğrafya Bölümü Seminerleri*, 4 Mayıs 2011, Ankara.
- Peters, G. L., Larkin, R.P., (2005). *Population Geography, Problems, Concepts, And Prospect*, Eighth Edition, Dubuque: Kendal/Hunt Publishing Company.
- Population Reference Bureau-PRB (2011).*The World at 7 Billion*. 2011 World Population Data Sheet. http://www.prb.org/pdf11/2011population-data-sheet_eng.pdf

- Reher, D.S. (2004). The Demographic Transition Revisited as a Global Process. *Population, Space and Place*, 10, 19-41.
- Thomlinson, R. (1976). *Population Dynamics: Causes and Consequences of World Demographic Change*. Second Edition, New York: Random House.
- Van de Kaa, D.J. (2002). *The idea of a Second Demographic Transition in ildustrialized Countries*. Paper presented at the Sixth Welfare Policy Seminar of the National Institute of Population and Social Security, Tokyo, Japan.
- Van de Walle, E., Knodel, J. (1980). Europe's Fertility Transition: New Evidence and Lessons for Today's Developing World. *Population Bulletin* 34(6), 1-43.
- Watkins, S. C. (1990). From local to national communities: The transformation of demographic regimes in Western Europe, 1870-1960. *Population and Development Review*, 16, 241-272.
- Yüceşahin, M.M. (2010).Küresel Demografik Geçiş ve Türkiye. *Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Konferansları* 18 Mayıs 2010, Ankara.
- Yüceşahin, M.M. (2011) Küresel Bir Süreç Olarak Demografik Dönüşüm: Mekânsal Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi Coğrafi Bilimler Dergisi*, 9, (1), 11-27.

- 1) Aşağıda verilen makaleyi okuyunuz ve Türkiye'nin demografik geçiş sürecine ilişkin bir değerlendirme yazısı yazınız.
 - 2) Word dosyası olarak hazırlayacağınız ödevi, verilişinden en geç iki hafta sonra dersin öğretim üyesinin ertugrulumuratozgur@gmail.com e-posta adresine isim belirterek gönderiniz.
- Yüceşahin, M.M. (2009). Türkiye'nin demografik geçiş sürecine coğrafi bir yaklaşım. *Ankara Üniversitesi Coğrafi Bilimler Dergisi*, 7(1), 1-25. **Erişim adresi:** https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3417830